

РЕЦЕНЗІЇ

Ельвіра Чухрай

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПУБЛІЧНОЇ ДИСКУСІЇ.

Metz, T., & Seachris, J. W. (2024). *What Makes Life Meaningful? A Debate*. New York: Routledge.¹

Книга, складена з текстів Тедеуса Метса² і Джошуа Сікриса³, привертає увагу передовсім у зв'язку з форматом серії, в якій вона вийшла друком. Цей формат дає поживу для рефлексій про ті шляхи, якими історико-філософські знання досягають відносно широкої публіки та формують доволі розповсюджені умонастрої. Ми не знаходимо в зазначеній книзі принципово нових позицій авторів, їхні головні аргументи вже були висловлені раніше⁴. Але серія *Маленькі дебати щодо великих питань*, заснована видавництвом Routledge у 2021 році, цікава тим, що пропонує роз'яснення найактуальніших філософських питань сучасності (від змін клімату до природи сві-

© Е. Чухрай, 2025

¹ При посиланнях на тексти Т. Метса і Д. Сікриса з [Metz, Seachris 2024] далі я в круглих дужках наводитиму лише номер сторінки після скорочення р.. Прізвища авторів і рік видання не зазначатимуться.

² Тедеус Метс є професором філософії в Університеті Преторії (ПАР), визнаним фахівцем з практичної філософії, особливо з проблеми сенсу життя. Його фундаментальна монографія «Сенс життя: аналітичне дослідження» [Metz 2013] свого часу привернула увагу як масштабна спроба подати синтез усієї англомовної традиції сучасного осмислення зазначеної проблеми. Метс спробував охопити в єдиній класифікації всі типи сучасних англомовних концепцій сенсу життя (чи, що для Метса є коректнішим виразом, «сенсу в житті»).

³ Джошуа В. Сікрис з 2013 року обіймав посаду Adjunct Professor of Philosophy, а з 2020 й понині є Assistant Teaching Professor of Philosophy в Університеті Нотр-Дам (м. Саут-Бенд, штат Індіана, США). Має досвід менеджменту дев'ятих грантових дослідницьких програм із загальним бюджетом близько \$20 млн. У 2020–2025 був випусковим і керуючим редактором *Journal of Analytic Theology* (наразі не входить до видавничої команди цього видання). З 2012 по 2023 рр. виконував обов'язки програмного директора Центру філософії релігії в Університеті Нотр-Дам. Найвідомішими його публікаціями до 2024 року є книга (у співавторстві) «Чим є те, що називають сенсом життя?» [Goetz, Seachris 2020] і стаття «Від тріади сенсу до холізму сенсу: об'єднання життєвого сенсу» [Seachris 2019]. Див. також: [Goetz, Seachris 2016]. Головні царини наукових зацікавлень Д. Сікриса – філософія релігії, а також теорії цінностей і сенсу життя.

⁴ Підхід Метса я вже висвітлювала на сторінках *Sententiae* [Чухрай 2014; 2015]. Головні публікації Д. Сікриса наведено в попередній примітці.

домості чи існування душі⁵; звісно, обійтися без сенсу життя ця серія не мала жодних шансів) передовсім студентам. Але при цьому вона має на прикметі (куди ж тут без комерційного розрахунку) також і «ширшу аудиторію», зокрема «науковців та інших зацікавлених читачів» [Goldschmidt, Crummett: iv]. Тож ідеться не стільки про наукову новизну, скільки про публічну презентацію попередніх напрацювань науковців.

Для таких презентацій обрано форму дебатів. Куратори серії зазначають, що в кожній її книзі «репрезентовані два професори, які стоять по різні боки барикад в одному великому питанні. Спочатку кожен автор представляє свою власну позицію, а по тому вони обмінюються запереченнями й відповідями. Короткі, жваві та доступні, ці дебати демонструють різноманітні та глибокі відповіді» [ibid.: iii]. Також не можна не погодитись із тезою про дебати як «ідеальний спосіб дізнатися про суперечливі теми» [ibid.]. Він дозволяє уникнути таких недоліків звичайної наукової полеміки, як перекручення позиції опонента (бо кожен сам висловлює власну позицію) чи оминання увагою його «незручних аргументів» (формальна структура дебатів потребує відповідей на всі принципові тези). До того ж, пріоритетами серії є «більш розмовний і веселий стиль» і відбір «особливо талановитих філософів», що мають хист до змістовної полеміки в такому стилі [ibid.].

Ще однією важливою рисою серії є не антагоністичний, а «кооперативний» характер дебатів: її автори «рішуче розходяться в думках», але попри це, у повній відповідності з американською мрією, «працюють разом, щоб допомогти один одному» і продемонструвати читачеві не лише предмет дискусії, але й «дуже потрібну модель цивілізованих і конструктивних розбіжностей» [ibid.].

Гадаю, українським колегам буде цікавою ще одна мета серії – слугувати базовим матеріалом не лише для студентів чи просто зацікавлених осіб, але і для авторів різноманітних навчальних курсів: «дебати будуть особливо корисними для курсів з філософії та суміжних предметів у ролі як основного, так і додаткового читання; до того ж кілька дебатів можна об'єднувати, складаючи таким чином читання для цілого курсу» [ibid.: iv].

Отже, перед нами книга, що має за головну мету популяризацію філософії. Очевидно, що більшість студентів чи просто охочих, що вивчають філософію, не є фаховими філософами. Тож ідеться про вплив передовсім на інтелектуальну частину суспільства, на формування в останньої стійких (я би сказала – стереотипних) уявлень про філософські питання, дотичні до головних «нервових ліній» сучасного життя. Прикметно також, що авторами є не історики філософії, а провідні фахівці з дослідження тих чи тих конкретних філософських проблем. Якщо вони використовуватимуть історико-філософський матеріал, то очевидно, що вплив їхньої позиції принаймні на цільову аудиторію серії *Маленькі дебати щодо великих питань* буде помітнішим, ніж вплив фахових істориків філософії. У таких випадках, на мій погляд, завжди цікаво дослідити, якого роду історико-філософська інформація транслюється на (відносно) масову аудиторію. Саме таке дослідження й буде метою цієї рецензії.

Але спочатку варто охарактеризувати структуру книги. Остання починається з Переднього слова (pp. xiii-xix). Перший розділ присвячено викладу вихідних позицій

⁵ З повним переліком видань серії можна ознайомитися на сайті видавництва Routledge: <https://www.routledge.com/Little-Debates-about-Big-Questions/book-series/LDABQ?publishedFilter=alltitles&pd=published,forthcoming&pg=1&pp=12&so=pub&view=list>

диспутантів: текст Сікриса має назву «Тріадичний сенс і перевага [від поняття] Бога» і складається з 9 параграфів (рр. 3-69), відповідно текст Метса «Зробити життя досенсовим [meaningful] без Бога чи душі» – з 5 параграфів (рр. 70-136). Наступний розділ містить перше коло зауваг авторів щодо позицій одне одного: зауваги Сікриса мають заголовок «“Деякий” сенс без Бога чи душі: відповідь Метсові» (6 параграфів, рр. 139-166), зауваги Метса – «Розглядаючи переваги [поняття] Бога: відповідь Сікрису» (4 параграфи, рр. 167-182). Заклучний розділ містить відповіді на зауваги з попереднього розділу. Текст Сікриса має назву «Бог і досі є найкращою новиною для сенсу: відповідь на відповідь Метса» (6 параграфів, рр. 185-209), текст Метса – «Типи сенсів і природне як їх джерело: відповідь на відповідь Сікриса» (6 параграфів, рр. 210-224). Завершують книгу Список додаткового читання, Глосарій, Список цитованої літератури, а також Показчик понять та імен (зауважу, доволі неповний). Загалом виклад є компактним, добре структурованим і, на мій погляд, доступним як для студентів, що вивчають філософію, так і для інших нефаківців, що нею цікавляться.

Переднє слово до дискусії написане Джоном Мартином Фішером, відомим автором концепції «напівкомпатибілізму» щодо свободи волі. Воно загалом відповідає принципам серії, викладеним вище. Наголошуючи на взаємній шанобливості диспутантів і їхньому ігноруванні авторитетів на користь критичного, «спокійного, шанобливого використання розуму та аргументації» [Fisher 2024: xiv], Фішер як особливу чесноту підкреслює «неостаточність» їхніх відповідей (як на мене, в питанні про сенс життя така чеснота є доволі сумнівною). Але потім він доречно наголошує на істотній нечіткості цього питання й великій розбіжності позицій щодо нього, взаємно несумісних в ґрунті речі; наприклад, саме такими є, на його думку, позиції Метса і Сікриса, принципово відмінні в питанні можливості досенсової негативної нормативності [ibid.: xv].

Утім, на мій погляд, Фішер сам долучається до цієї різноголосиці, висуваючи доволі суперечливу тезу так, ніби вона є незаперечною: «поки що ми знаємо, чим не є досенсовість – вона не тотожна моральності [morality] чи щастю, навіть якщо між ними може бути деякий взаємоперетин»; надалі уточнюється, що для досенсовості життя «людина має бути свідомою і вільною [conscious and free]», а також «афективно залученою» в діяльність, яка, утім, має «об’єктивну цінність» [ibid.]. Як на мене, Фішеровим твердженням має відповідати вельми абстрактне, відосібнене й украй неметафізичне розуміння як morality, так і щастя. Із цим розумінням точно не погодилася би більшість античних чи, приміром, сучасних християнських філософів [див., наприклад: Пінкерс 2013: 33-34]. Моральність, досенсовість і щастя, за деякого їх розуміння, можуть майже неодмінно конфліктувати [Fisher 2024: xv], а за деяких – ні. Тож навряд чи ми напевне «знаємо», чим не є досенсовість.

Натомість «позитивні» характеристики досенсовості Фішер сам визнає вкрай проблематичними, бо переважна більшість авторів, на його думку, «просто наводять приклади й запрошують нас звернутися до своєї інтуїції» [ibid.: xvi]. На мій погляд, це дуже точна характеристика, яку можна (хоч і різною мірою) застосувати і до позиції Сікриса, і до позиції Метса. Адже обидва ці автори виходять із «плюралізму» проявів досенсового життя⁶. Ідеться про свого роду індуктивний шлях від конкрет-

⁶ Наприклад, Метс стверджує: «Ще одне, у чому ми з професором Сікрисом погоджуємося, це те, що філософи-дослідники, розмірковуючи про сенс життя чи сенс у житті, ймовірно, не завжди мають на увазі лише одну ідею. Замість моністичного розуміння того, що означає “сенс жит-

ного до абстрактного: спочатку навести велику кількість життєвих ситуацій, що *сприймаються* як наповнені сенсом, а потім вказати, що ж власне їх *наповнює*. Як приклад наведу показове міркування Метса щодо здобуття вищої освіти як одного з різновидів досенсової діяльності. Здобуття цієї освіти «передбачатиме реалізацію цінної мети. Це досягнення заслуговувало б на гордість з вашого боку, а важка праця, якої слід би було докласти для цього, була б *гідною захоплення*. Розуміння, яке ви б отримали, передбачало б вищі *здібності* [higher faculties], *що виходять за межі вашої тваринної природи*, яка зводиться до задоволення й бажання. Осягнення вами деяких найкращих способів мислити, набутих людством з важливих тем, *пов'язало би вас із чимось більшим, ніж ви самі*. Завдяки вашим знанням світ міг би для вас *мати сенс*, якого він не мав раніше» (р. 81).

Подібний спосіб міркування, так би мовити *ab ovo*, має, на мою думку, той недолік, що пропонує нам ототожнити з досенсовістю ледь не все, що завгодно: «реалізацію цінної мети», «гордість», «застосування вищих (і принципово нетваринних?) здібностей», «опанування здобутків людства» тощо. Але невідомим залишається, чому все це слід вважати проявами саме «досенсовості», а не просто гордості, задоволення від небезплідної, хоч і важкої праці тощо. Або, скажімо, ілюзій про долучення до здобутків людства, зумовлених, наприклад, ефектом Данінга-Крюгера. Немовби ще до того, як визначили «сенс в житті», ми, за такого підходу, його «вже маємо» і залишається тільки дати визначення цій фактичній властивості.

Чесно кажучи, деяка наївність цього підходу цілком узгоджується з банальністю дефініції Метса, який ототожнює досенсове життя з «багатим життям» і пов'язує останнє із використанням нашої раціональної природи в «сповнені зусиль, складні та прогресивні способи» (р. 93). Метсове «досенсове життя» є просто сукупністю приємних відчуттів, отриманих від успішного досягнення складних і значущих, з погляду сучасного суспільства, цілей. Така редукція питання про сенс індивідуального існування до емоційної та змістової відповідності прийнятим в суспільстві зразкам значущості є доволі беззмістовною. Вона ставить під питання саме поняття «сенсу в житті» як чогось окремого (відмінного, наприклад, від гордості за досягнення, а отже – і від суб'єктивістськи витлумаченого «щастя», від якого Метс хотів би відрізнити «сенс» за всяку ціну). Не дивно, що ні про «сенс життя» загалом, ні про «сенс існування людства» тощо Метс говорити цілковито не готовий, бо ці надто метафізичні поняття не вписуються в його інтуїтивістсько-емпіричну схему. Мабуть, і на ситуації втрати сенсу життя Метс радив би реагувати тим таки «застосуванням нашої раціональної природи», перетворюючи свій підхід на такий собі інтуїтивістський стоїцизм без метафізики.

Сікрисова позиція має на цьому тлі дещо переконливіший вигляд, бо, позиціонуючи себе як теїстичну, вона пропонує значно раціональніші підстави для долучення до «чогось більшого за нас самих», ніж повсякденні інтуїції, обмежені рамками строгого натуралізму. На мій погляд, саме питання про щось «більше» за нас має не «метричну», а метафізичну природу. Тому перше, від чого б його треба було відрізнити, це не щастя чи моральність, а повсякденна чуттєвість, стереотипи «здорового глузду», тут і тепер значущі суспільні стандарти, одним словом – усе те, що миттєво руйнується загальновідомими нині ситуаціями «екзистенційного вакууму», описаного Віктором Франклом. І що, утім, є основним матеріалом досенсовості за Метсом.

та”, ми з ним віддаємо перевагу плюралістичному підходу, згідно з яким ідеться про низку подібних ідей» (р. 81).

Прикметно, що на Франкла в цій дискусії посилається лише Сікрис (рр. 4, 209). Обидва диспутанти не надто вдаються, як відзначав Фішер, «до авторитетів», однак у Сікриса ми знаходимо, все ж, деяку мінімальну схильність до історико-філософських ретроспектив. Зокрема, у параграфі 1.8.2 «Бог і мета» (рр. 58-64) цей автор апелює до традиції, представленої іменами св. Августина, Боеція, св. Ансельма Кентерберійського, св. Томи Аквінського, Жана Кальвіна, Клайва Льюїса. З іншого боку, говорячи про позицію критиків поняття мети людського існування, Сікрис покликається на Курта Баєра і Жан-Поля Сартра. Доводячи в іншому місці природну близькість атеїстичної позиції до визнання абсурдності людського існування, він згадує Шекспірового Макбета, Блеза Паскаля і Альбера Камю (рр. 39-41). Пізніше, висловлюючи сумнів щодо «існування об'єктивної цінності без Бога» (р. 146), він розгортає цілу галерею класичних і сучасних позицій на користь цього сумніву (на рр. 147-148 згадуються Фридрих Ніцше, Жан-Поль Сартр, Джон Леслі Макі, Річард Тейлор, Пол Дрейпер).

У Т. Метса покликання на історико-філософський матеріал гранично мінімалізовані. Що він охоче робить, то це посилається на історичні приклади відомих людей, життя яких риторично пропонує читачеві визнати досенсовим: Ганді, мати Тереза, Джон Колтрейн, Василь Кандинський, Сократ, Альберт Айнштайн інш. (р. 80). Така різноманітна компанія історичних постатей потрібна Метсові, щоб довести незвідність досенсовості ні до моральності, ні до щастя. Але позаяк він розуміє щастя як «суб'єктивне благополуччя [subjective well-being]», а моральність як «втільнення моральної цінності поза межами обов'язку [beyond the call of duty]» (ibid.), то цей аргумент, на мій погляд, мало що доводить, бо такі визначення щастя й моральності є далеко не єдиними можливими.

Моє припущення полягає в тому, що Сікрису добре прислужилася звичка застосовувати свою історико-філософську культуру в аргументації⁷. Бо він, аналізуючи попередню традицію, доволі чітко доводить нерозривний зв'язок між поняттям Бога, об'єктивністю цінності (її «авторитетною, обов'язковою природою, яка надає сенсу ідеї про те, що ми повинні прагнути цієї цінності» (р. 148)) і об'єктивним характером сенсу життя. Цілком логічно, що наше відчуття «єднання з чимось вищим за нас» мало б увідповіднюватися реальному існуванню цього «чогось». Інакше ми би багатили винятково думкою, природно схилиючись (у моменти просвітлення нашої раціональної природи) до визнання абсурдності світу й життя⁸.

⁷ Ідеться саме про звичку застосовувати. Адже аналіз Метсового opus magnum [Metz 2013] будь кому засвідчить, що цей дослідник є достатньо начитаним і добре знайомим принаймні з суттю тих численних вчень про мету або сенс життя, які він згадує. Показово, що в зазначеній монографії фігурують практично всі автори, на яких покликається Сікрис у своїх полемічних аргументах. Отже, ідеться не про те, що якийсь із наших диспутантів є менш ерудованим за іншого. Мова саме про застосування цієї ерудиції як робочого інструменту у випадку Сікриса і як свого роду «парадних прикладів» – у випадку Метса.

⁸ Філософська позиція Сікриса (не в останню чергу через пов'язаність із історико-філософською аргументацією) має вигляд значно послідовнішої. Це чітко засвідчує один з його останніх висновків: «...у безбожному всесвіті існує справжній сенс: той тип сенсу, який можуть генерувати скінченні розуми з їхніми турботами, занепокоєностями, намірами, цілями та сенсотворчими здатностями [sense-making faculties]. Однак я сумніваюся, що в такому світі може бути *об'єктивний* сенс; і я не здатен побачити, як ті види сенсу, що доступні в безбожному світі, виявляться достатньо стійкими, щоби блокувати песимістичний світогляд, який часто асоціюється з атеїзмом» (р. 166).

Якщо ж проаналізувати рівень, на якому Сікрис працює з історико-філософським матеріалом, то, на мій погляд, ідеться про суто ілюстративне застосування тих чи інших спеціалізованих аспектів класичних вчень, покликане створити тематичну ретроспективу з того чи іншого питання. Сікрисів текст не позначений особливим «зловживанням» історією філософії, однак на тлі Метсової підкресленої «аналітичності» має вигляд ледь не сезаму історико-філософських скарбів. Гадаю, читачі, що звернуться до нього, не набудуть хибних чи тенденційних знань, хіба лише їхній здобуток буде доволі скромним. Адже проблема «мети життя» виникає в царині релігії, а проблеми що «сенсу життя», що «сенсу в житті» – у межах філософії чи філософичної художньої літератури (з початку XIX ст.). Тому намагання розв'язувати ці питання на суто емпіричному матеріалі, істотно не пов'язаному з традиціями їх формулювання і розв'язання, можливо, і відповідає запитам сучасної публіки, проте є, на мій погляд, істотним збідненням (а іноді, у випадку спроб замінити метафізичну рефлексію описом повсякденних життєвих ситуацій – і відвертим послабленням) вихідної дослідницької позиції. Поняття сенсу життя конструювалося переважно у філософії (в широкому її розумінні). І редукувати цю історію поняттєвого конструювання до свого роду «соціології» поточних суспільних настроїв (того, що ми сьогодні вважаємо «гідним гордості», що дає нам відчуття «багатого» життя тощо) не лише необґрунтовано, але й, що ще гірше, непродуктивно. Це веде лише до хибної заміни питань типу «як можливе щось?» на доволі емпіричні імперативи зразка «щось вже фактично існує, нумо покажемо, що воно є цим щось за природою». На мій погляд, це прямий шлях до заміни раціональних понять, природу яких слід прояснити, довільними симулякрами емотивізму, які доводиться обґрунтовувати заднім числом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Пінкерс, С. (2013). *Джерела християнської моралі*. Київ: Дух і Літера.
- Чухрай, Е. (2014). Історико-філософський розгляд проблеми сенсу життя і сучасні аналітичні підходи. *Sententiae*, 31(2), 187-202. <https://doi.org/10.22240/sent31.02.202>
- Чухрай, Е. (2015). Мета життя і сенс в житті: історико-філософські межі раціональної реконструкції. *Sententiae*, 32(1), 143-152. <https://doi.org/10.22240/sent32.01.143>
- Fisher, J. M. (2024). Foreword. In T. Metz & J. W. Seachris, *What Makes Life Meaningful? A Debate* (pp. xiii-xix). New York: Routledge.
- Goetz, S., & Seachris, J. W. (2016). *God and Meaning: New Essays*. New York: Bloomsbury.
- Goetz, S., & Seachris, J. W. (Eds.). (2020). *What is this thing called The Meaning of Life?* Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315225852>
- Goldschmidt, T., & Crummett, D. (2024). Little Debates About Big Questions. In T. Metz & J. W. Seachris, *What Makes Life Meaningful? A Debate* (pp. iii-iv). New York: Routledge.
- Metz, T. (2013). *Meaning in Life: An Analytic Study*. Oxford: Oxford UP. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199599318.001.0001>
- Metz, T., & Seachris, J. W. (2024). *What Makes Life Meaningful? A Debate*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003436386>
- Seachris, J. W. (2019). From the Meaning Triad to Meaning Holism: Unifying Life's Meaning. *Human Affairs*, 29(4), 363-378. <https://doi.org/10.1515/humaff-2019-0031>

Одержано 16.03.2025

REFERENCES

- Chukhray, E. (2014). Examination of Meaning in Life Problem in the Domain of the History of Philosophy and Contemporary Analytical Approaches. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 31(2), 187-202. <https://doi.org/10.22240/sent31.02.202>
- Chukhray, E. (2015). The Purpose of Life and the Meaning in Life: History of Philosophy and Limits of Rational Reconstruction. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 32(1), 143-152. <https://doi.org/10.22240/sent32.01.143>
- Fisher, J. M. (2024). Foreword. In T. Metz & J. W. Seachris, *What Makes Life Meaningful? A Debate* (pp. xiii-xix). New York: Routledge.
- Goetz, S., & Seachris, J. W. (2016). *God and Meaning: New Essays*. New York: Bloomsbury.
- Goetz, S., & Seachris, J. W. (Eds.). (2020). *What is this thing called The Meaning of Life?* Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315225852>
- Goldschmidt, T., & Crummett, D. (2024). Little Debates About Big Questions. In T. Metz & J. W. Seachris, *What Makes Life Meaningful? A Debate* (pp. iii-iv). New York: Routledge.
- Metz, T. (2013). *Meaning in Life: An Analytic Study*. Oxford: Oxford UP. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199599318.001.0001>
- Metz, T., & Seachris, J. W. (2024). *What Makes Life Meaningful? A Debate*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003436386>
- Pinckaers, S. (2013). *Sources of Christian Morality*. [In Ukrainian]. Kyiv: Duh i Litera.
- Seachris, J. W. (2019). From the Meaning Triad to Meaning Holism: Unifying Life's Meaning. *Human Affairs*, 29(4), 363-378. <https://doi.org/10.1515/humaff-2019-0031>

Received 16.03.2025

Elvira Chukhrai

The History of Philosophy as a Tool for Public Discussion. Metz, T., & Seachris, J. W. (2024). *What Makes Life Meaningful? A Debate*. New York: Routledge.

Review of Metz, T., & Seachris, J. W. (2024). *What Makes Life Meaningful? A Debate*. New York: Routledge.

Ельвіра Чухрай

Історія філософії як інструмент публічної дискусії. Metz, T., & Seachris, J. W. (2024). *What Makes Life Meaningful? A Debate*. New York: Routledge.

Огляд книги Metz, T., & Seachris, J. W. (2024). *What Makes Life Meaningful? A Debate*. New York: Routledge.

Elvira Chukhrai, Senior lecturer of Philosophy & Humanities Department at Vinnitsia National Technical University (Ukraine).

Ельвіра Чухрай, старший викладач кафедри філософії та гуманітарних наук Вінницького національного технічного університету.

e-mail: elvica888@gmail.com
